

Bach, Händel ja silmälääkäri Taylor

■ Pekka T. Heikura

Yhtenä kaikkien aikojen suurimpana säveltäjänä pidetyn Johann Sebastian Bachin (21.3.1685–28.7.1750) kuolinsyyksi on esitetty sekä kroonista munuaistulehdusta että sydän- tai halvauskoh- tausta. Yhden käsityksen mukaan suuri säveltäjä menehtyi niihin komplikaatioihin, jotka aiheutuivat kiertelevän englantilaisen silmälääkärin John Taylorin (1703–72) keväällä 1750 tekemistä silmäleikkauksista. Arvellaan, että leikkaukset, komplikaatiot ja lääkärin määräämät suonensisäiset, ulos- tuslääkkeet ja muut lääkkeet heikensivät Bachia kohtalokkaalla tavalla.

Samaisen Taylorin on sanottu leikanneen ja pilanneen myös toisen suuren säveltäjän Georg Friedrich Händelin (1685–1759) näön. Myös Händelin terveys heikkeni heti leikkausten jäl- keen. Aiheuttiko huijarilääkäri molempien sä- veltäjien sokeutumisen ja jopa kuoleman?

Sokeutuva säveltäjä

Bach näyttää olleen kokonaisuutena varsin terve mies viimeisiin elinvuosiinsa saakka. Vain vuosien 1730 ja 1740 välillä hänellä oli jokin tuntemattomaksi jäävä sairaus. Ainoa ongel- ma oli näkökyvyssä. Hollantilainen silmälääkäri Richard Zegers päättelee Bachin silmävaivoja käsittelevässä artikkelissaan (Zegers 2005) sen olleen likinäköisyyttä (myopia).

Viimeisinä elinvuosinaan Bachilla oli lisään- tyvissä määrin vakavia ongelmia näkönsä kans- sa. Ne vaikeuttivat työskentelyä. Syksystä 1749 lähtien hän ei todennäköisesti saanut sävellettyä enää mitään. Viimeisin tunnettu käsikirjoitettu teksti lokakuussa 1749 on kömpelö, sotkuinen ja epätasainen. Keväällä 1750 hän pystyi vielä kir- joittamaan nimensä.

Bachin silmäongelmien syyksi esitetään yleensä kaihi eli mykiön (linssin) samentumi-

nen, joka on tyypillinen vanhuusiän ongelma ja joka tulee iän myötä lähes yhtä varmasti kuin tukan harmaantuminen.

Nykyään lähes puolella 70-vuotiaista on jon- kinlainen mykiön samentuminen. Bach oli vuon- na 1749 jo 64-vuotias ja sopisi olettaa, että ikään- tyminen toi tullessaan kaihin. Bachin pojan Carl Philipp Emanuelin (1714–88) ja oppilaan J. F. Agricolan vuonna 1751 laatiman nekrologin mukaan Bach olisi ollut muutoin sekä hengen että ruumiin puolesta hyvissä voimissa ennen kohtalokkaita silmäleikkauksia.

Keväällä 1750 ilmeisesti Bachin vaimo Anna Magdalena tai ystävät ehdottivat hänelle silmä- leikkausta. Kaupunkiin oli tullut kiertelevä eng- lantilainen silmälääkäri John Taylor, joka käytti nimiensä edellä arvonimiä ”Chevalier”, ”Ritari” ja ”Kuninkaallinen silmälääkäri” (*Ophthalmia- ter Royal*). Monien tutkijoiden mukaan Taylor oli yksinkertaisesti huijarilääkäri, joka mainos- ti olleensa paavin, Britannian Yrjö II:n (1727– 60) ja monien muiden Euroopan ruhtinaiden silmäkirurgina. Todelliset leikkaustaidot olivat kyseenalaiset.

Taylor oli erikoistunut kaihileikkauksiin. Hän liikkui ympäri Eurooppaa vaunuilla, joihin oli maalattu silmien kuvia. Taylor oli opiskellut Englannissa. Hän oli aloittanut uransa Sveitsis- sä, jossa hän oman kertomuksensa mukaan oli- si sokeuttanut jopa satoja ihmisiä. Leikkausten jälkeen hän poistui paikkakunnalta hyvissä ajoin ennen kuin hoidon lopputulos selvisi. Toisaalta ajan ammattikunnan ohjesääntö kielsi varmuu- den vuoksi kaihileikkaajia tulemasta koskaan samalle paikkakunnalle uudestaan. Rahaa oteti- tiin potilailta maksukyvyyn mukaan.

Taylor varmisti toimenkuvansa jatkuvuuden nerokkaasti. Hän vaati potilaita pitämään sidettä silmillään muutaman päivän ajan leikkauksesta. Sillä aikaa hän vaihtoi pikaisesti paikkakuntaa.

Taylor levitti kaikkialla itsestään kuvaa huippu-asiiantuntijana. Taylorin käyttämä side todennäköisesti lisäsi infektioriskiä.

Kaihileikkaus suoritettiin tuohon aikaan yleensä siten, että neula pistettiin samentuneeseen mykiöön, joka työnnettiin sivuun. Näin valo pääsi esteettä mustuaisesta sisään. Koko mykiön poiston kuvasi ensimmäisen kerran Ranskan kuninkaan Ludwig XV:n silmälääkäri Jacques Daviel (1696–1762) vuonna 1753.

Koska silmälasien avulla tapahtuva näönkorjaus ei ollut mahdollista, tarkkaa näköä ei saavutettu. Sokeiden ”ihmeparannus” toi ”kaihinpistäjille” siitä huolimatta mainetta, eikä sitä himmentänyt se, että potilas sokeutui useimmiten kahden viikon sisällä tulehduksen seurauksena.

David Jackson (Jackson 1968) pitää leikkausta suhteellisen kivuttomana (*relatively painless*). Taylorin tiedetään käyttäneen kivun lievittämiseksi lastaa, jolla yläluomi painettiin silmäkuopan seinää vasten. Lisätuna silmämuna pysyi paikoillaan. Lisäksi avustaja piti potilasta leikkauksen aikana paikoillaan. Koska Taylor oli oikeakätinen, hän aloitti vasemmasta silmästä, vaikka se olisi ollut terve (Zegers 2005).

Taylor leikkasi Bachin silmät maaliskuun 28. ja 31. päivän välillä vuonna 1750. Mitä leikkauksissa tarkemmin tapahtui, ei tiedetä. Tuolloinen *Vossische Zeitung* -lehti kertoi 1. huhtikuuta, että Bach näki paremmin ensimmäisen leikkauksen jälkeen. Tämä tosin voi olla vain Taylorin lehdelle antama valheellinen tieto. Kaihin ilmaannuttua uudelleen oli tehtävä sitten toinen leikkaus 5.–7. huhtikuuta. Leikkausten jälkeen Bach oli täysin sokea. Leikkaukset ja sen yhteydessä määrätty jälkihoito aiheuttivat Bachille täydellisen sokeuden.

Myös säveltäjämestarin yleinen terveydentila heikkeni huomattavasti. Silmissä oli kipuja ja Bach tunsu muutenkin itsensä sairaaksi. Joidenkin tutkijoiden mukaan syynä olivat Taylorin määräämät monenlaiset lääkkeet, jotka saivat muutoin terveen Bachin ruumiin sekaisin. Lopuelämänsä hän vietti sairaana ja täysin sokeutuneena hämärässä huoneessa terveyden rappeutuessa.

Heinäkuun puolivälissä näytti kuitenkin tapahtuvan ihme. Nekrologin mukaan hän sai yhtäkkiä näkönsä takaisin. Zegers selittää tämän hallusinaatiolla tai Charles Bonnet’n syndroomaan kuuluvalla näköharhalla.

Nekrologin mukaan Bach sai pian näön palautumisen jälkeen halvauskohtauksen. Zegersin mukaan termi halvaus ei ollut tuohon aikaan tarkka lääketieteellinen termi, vaan sillä tarkoitettiin vain, että potilas menetti tajuntansa. Sitä seurasi kova kuume (*hitziges Fieber*). Kuolema saapui vihdoin 28. päivä heinäkuuta.

Bach haudattiin kolmen päivän päästä Leipzigin Johanniskirchen hautausmaalle. Haudan täsmällinen sijainti unohtui pian, ja vasta vuonna 1894 hänen jäännöksensä kaivettiin esiin ja tunnistettiin. Vuonna 1950 ne siirrettiin nykyiseen olinpaikkaan, Tuomaskirkkoon.

Selvää yhteyttä leikkausten ja Bachin surmanneen sairauden välillä ei voida varmuudella tehdä. Kuume viittaa infektiin, mutta olisiko leikkausten jälkeinen tulehdus kytenyt silmissä neljä kuukautta ja johtanut verenmyrkytykseen.

Zegersin mukaan leikkaus komplikaatioineen ja muu hoito heikensivät todennäköisesti Bachia ja altistivat häntä uusille infektioille. Vaikka ei tiedetä varmuudella, mitä lääkkeitä Taylor määräsi juuri Bachille, hän määräsi normaalisti potilailleen suonensisäisiä, ulostuslääkkeitä, kyyhkysen verestä tehtyjä silmätippoja, sokeria ja suolaa sekä vakavissa tulehduksissa elohopeaa. Mitä hoitoja potilaille tuohon aikaan määrättiin, voi lukea vaikkapa Wilhem Treuen klassikosta *Kruunupäitä, valtiomiehiä ja henkilääkäreitä* (Treue 1958). Lääkärit olivat suoranaista uhkaa potilaan terveydelle.

Sokeritauti?

Toistakin selitystä Bachin silmävaipeihin on tarjottu. Detlev Kranemannin (Kranemann 1990) mukaan Bach olisi sairastanut tyypin 2 diabetesta. Diabeettinen retinopatia aiheuttaa muutoksia silmän verkkokalvon verisuonissa ja voi johtaa sokeutumiseen. Sokeritauti on voinut aiheuttaa Bachilla myös neuropatiaa eli hermoaurioita. Hänellä on voinut olla myös ongelmia

aivotoiminnoissa, josta todisteena on pidetty dramaattista muutosta käsialassa vuosina 1748–49. Lisäksi Elias Gottlob Haussmannin (1695–1774) maalaamassa ja yhdennäköisenä pidetyssä Bachin muotokuvassa (1746) säveltäjä on selvästi lihava, kasvot ja kädet ovat pyylevät.

Bachin terveydentilan on täytynyt olla hyvin heikko viimeistään keväällä 1749, koska muutoin Leipzigin kaupungin neuvosto ei olisi ottanut käsittelyyn hänen kanttorinvirkansa täyttämistä. Kaupungin kronikan mukaan Bachin uskottiin kuolevan. Syksyllä 1749 hän ei kyennyt tekemään edes lyhyttä matkaa lapsenlapsensa Johann Sebastian Altnikolin kastetilaisuuteen.

Jos Bachilla oli sokeritauti, kaihi tai kaihileikkaus oli turha. Näyttäisi kuitenkin siltä, että Bachilla on voinut olla molemmat vaivat, sekä kaihi että sokeritauti.

Händel ja Taylor

Bach ja Händel eivät koskaan tavanneet. Heitä yhdistää toisiinsa kuitenkin John Taylor. Tämän otaksutaan leikanneen myös Händelin silmät Tunbridge Wellsissä elokuussa 1758. Leikkaus olisi epäonnistunut ja Händelistä tullut sen seurauksena myös sokea.

Christopher Hogwoodin mukaan (Hogwood 2007) on vain kaksi mainintaa siitä, että silmäleikkaus olisi todella tehty. Toinen on anonymisti julkaistu runo (“On the Recovery of the Sight of the Celebrated Mr. Handel by the Chevalier Taylor”) Händelin näön palautumisesta *London Chroniclessa*. Tämän ylioptimistisen vuodatuksen ohella on vain Taylorin omat väitteet hänen poikansa, hänkin John Taylor nimeltään (1727–87), vuonna 1761 julkaisemassa väritetyssä ja epätarkkuuksia vilisevässä Taylorin elämäkerrassa.

Jos leikkaus todella tapahtui, siitä ei ollut apua Händelin silmille. Päinvastoin potilaan

yleinen terveydentila alkoi heikentyä. Ruokahalukin meni. Säveltäjä kuoli 14. huhtikuuta 1759. Oliko Taylorin leikkauksilla ja lääkkeillä osuutta kuolemaan, on mahdotonta sanoa.

Varmaa on, että Taylor ei sokeuttanut Händeliä. Tosiasiassa Händel menetti näkönsä jo 1750-luvun alussa. Vuonna 1751 hänen näkönsä heikkeni vasemmasta silmästä. Vaiva on selvästi nähtävissä hänen oratorionsa *Jephthan* nuotistosta. Käynti kylpylähoidossa keväällä 1751 ei tietenkään auttanut. Lääkäri Samuel Sharpin Guy’s Hospitalissa tekemän diagnoosin mukaan Händelillä oli *gutta serena*, so. täplä silmässä. Tämä ei tarkoita välttämättä kaihia vaan termillä tarkoitettiin myös muita silmäsairauksia.

Pian myös oikean silmän näkö alkoi heikentä. Vuonna 1752 Händelin vaivat olivat jo yleisesti tiedossa. Elokuussa 1752 hän oli ilmeisesti jo sokea. *General Advertiser* -lehden mukaan hänellä olisi ollut tällöin ”halvaushäiriö” päässä (*Paralytic disorder in his Head*), joka olisi vienyt häneltä näön kokonaan.

Händelin silmät leikkasi marraskuun alussa 1752 St. Georgen ja Lockin sairaaloiden kirurgi William Bromfield. Leikkauksesta ei ollut pysyvää apua. *Cambridge Chroniclen* mukaan Händelin näkö toipui aluksi sen verran, että hän pystyi käymään jo ulkona. Mutta tammikuun lopussa 1753 sama lehti kertoo, että näön palautuminen olikin tilapäistä ja säveltäjä oli nyt sokea.

Jotkut tutkijat tosin arvelevat, että Händelistä ei olisi tullut täysin sokeaa, vaan hänellä oli vielä tämänkin jälkeen jotain jäljellä näkökyvystään. Joka tapauksessa näön menetys oli ankara isku Händelin sävellystyölle, joka päättyi käytännöllisesti katsoen tähän.

Vaikka on mahdollista, että Taylorilla oli epäilyttävine hoitoineen osuutta Händelin kuolemassa, asiaa ei voida tietää varmuudella. Kurioositeettina voidaan mainita, että myös Taylor itse kuoli täysin sokeana vuonna 1772.

Kirjallisuutta

- Bach, C. P. E. & Agricola F. (1754): *Nekrolog auf Johann Sebastian Bach*. Vol 4, pt 1. Leipzig. Mizler Muzikalishe Bibliothek.
- Boyd, Malcolm (1991): *Bach*. Suom. Kati Hämäläinen. Helsinki, Otava.
- Forkel, J. N. (1925): *Ueber Johann Sebastian Bachs Leben, Kunst und Kunstwerke*. Nach der Originalausgabe von 1802 neuherausgegeben. Augsburg, Bärenreiter-Verlag.
- Hogwood, Christopher (2007): *Handel*. Revised Edition. Thames & Hudson.
- Jackson, David M. (1968): Bach, Handel and the Chevalier Taylor. *Medical History* 12, 385.
- James, R. R. (1933): *Studies of the History of Ophthalmology in England*. Cambridge.

- Kranemann, Detlev (1990): Johann Sebastian Bachs Krankheit und Todesursache – Versuch einer Deutung. *Bach Jahrbuch* 76: 53–54.
- Porter, Roy (2001): *Quacks. Fakers and Chartalans in English Medicine*. Tempus, Gloucestershire.
- Taylor, John (1761): *The Life and extraordinary history of the Chevalier John Taylor*. London, M. Cooper.
- Terry, Charles Stanford (1968): *Bach. A Biography*. London.
- Treue, Wilhelm (1958): *Kruunupäitä, valtiomiehiä, henkilöä-käreitä*. Suom. Annikki Palmén. Porvoo, WSOY.
- Zegers, Richard H. C. (2005): The Eyes of Johann Sebastian Bach, *Arch. Ophthalmology* 123, 1427–1430: <http://archophth.ama-assn.org>

Kirjoittaja on filosofian lisensiaatti.

www.jyu.fi/tieteenpaivat

TIETEEN PÄIVÄT
VETENSKAPSDAGARNA

TIETEEN PÄIVÄT
ARJEN ARVOITUS

15.-16.3.2011
Jyväskylän yliopistossa

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ